

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО АСПЕКТУ РЕЧЕННЯ Й ТЕКСТУ

(Рецензія на монографію М. О. Вінтоніва „Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви” [Донецьк : ДонНУ, 2013. – 327с.]

Монографія М. О. Вінтоніва „Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви” (Донецьк : ДонНУ, 2013. – 327 с.) є першою в україністиці спробою систематизувати основні підходи до комунікативного аспекту речення та тексту, схарактеризувати його основні напрями, висвітлити базові поняття, визначити перспективи та проблемні питання. Робота чітко структурована, характеризується ємністю охопюваного матеріалу. Однією з визначних рис рецензованого дослідження є його надзвичайна інформативна насиченість, яка зумовлює лаконічність, а подеколи і конспективний характер викладу матеріалу. Монографія побудована таким чином, що певне поняття, аналізоване в межах кількох напрямів, постає в усіх його інтерпретаціях (напр., поняття пропозиції, висловлення, судження тощо). Приваблює чітка структура змісту роботи. Автор визначає в межах розділів окремі пункти та підпункти, що дозволяє легко орієнтуватись у матеріалі. До безперечних переваг роботи належить також послідовне використання значного фактичного матеріалу, що робить дослідження максимально аргументованим. Привертає увагу і високий

Розділ IV. Рецензії та анотації

321

ступінь обізнаності автора з сучасними досягненнями провідних синтаксистів. Іноземні видання складають значну частину списку літератури (71 першоджерело з-поміж 657). Заявлена проблема не належить до простих і пересічних у граматиці і для її розв'язання вимагається уміння синтезувати прочитане і простежувати спільне у функціональних, семантичних, структурних виявах речення й тексту, що й підтверджує сам дослідник у вступній частині монографії, наголошуючи, що за мету поставлено „здійснити комплексний аналіз внутрішньореченневих і внутрішньотекстових тема-рематичних відношень для встановлення закономірностей класифікації та репрезентації категорій комунікативного синтаксису в сучасній українській літературній мові. Беззаперечною, як нам видається, є наукова новизна рецензованої праці, оскільки вперше в лінгвоукраїністиці комплексно й усебічно проаналізовано комунікативну структуру речення й тексту, розглянуто засоби реалізації тема-рематичних відношень, встановлено роль маркерів (фонетичних, морфологічних, синтаксичних, графічних) в організації комунікативної структури висловлення, визначено текстотвірний потенціал теми й реми, здійснено опис основних комунікативних функцій засобів експресивного синтаксису. Аналізуючи співвідношення речення і висловлення, автор аргументовано наголошує, що розмежування цих двох понять є не суттєвим, оскільки можна

говорити про актуальне або комунікативне членування речення і висловлення. Ґрунтовною та науково виваженою постає періодизація та історичний коментар щодо розвитку вчення про актуальне членування речення. Окремої уваги надано здобуткам В. Матезіуса, аналізу його „функціональної граматики”. У монографії визначено базові поняття актуального членування речення, з’ясовано співвідношення опозицій „тема – рема”, „дане – нове” та „топік – коментар”, здійснена прагматична класифікація висловлень, окреслено поняття пресупозиції та асерції. Перший розділ „Речення як багатоаспектна одиниця мови” є теоретичною основою дослідження, де проаналізовано такі фундаментальні поняття як предикативність, предикація, пропозиція, речення, висловлення, судження. Особливу увагу зосереджено на основних підходах до аналізу речення в системі синтаксичних одиниць, з’ясуванні закономірностей вияву актуального членування речення й категорії предикативності, вияскравленні характерних рис пропозиції в аспекті актуального членування, описі взаємозв’язку таких понять, як речення та висловлення в сучасній лінгвістиці. У другому розділі „Актуальне членування речення в загальнолінгвістичному аспекті” панорамно вияскравлено основні поняття актуального членування речення, функцію засобів тема-рема-тичного членування висловлення. Беручи до уваги дослідження вітчизняних та зарубіжних лінгвістів щодо виокремлення основних категорій комунікативного аспекту речення (основа / ядро (В. Матезіус), топік / коментар (Ч. Хоккетт, Ч. Лі), фокус / пресупозиція (Р. Джекендофф), фокус / контрастивність (А. Вежбицька), топік / фокус (С. Дік), фокус контрасту / контрастивність (У. Чейф), дане / нове (В. А. Белошапкова), тема / рема (І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, Т. Є. Янко), тема / предикема / перехідний елемент висловлення / ситуативний елемент висловлення / вхідний елемент висловлення (Т. Ф. Дацко) та ін.), висловлення потрактовано як бінарну опозицію теми й реми, де рема – основа висловлення, що формує мовленнєвий акт повідомлення. У визначенні меж реми більшість лінгвістів використовує метод запитань (Ш. Баллі, Е. Хаїкова, Є. Хетчер), категорію стверджувальної / заперечувальної модальності (О. О. Крилова, Т. П. Ломтев), проте ці способи в аналізі тема-рема-тичних відношень не можуть бути універсальними. Серед інших критеріїв маркування компонентів АЧР проаналізовано зв’язок речення з попереднім контекстом або ситуацією, семантику і граматичні особливості дієслова-присудка тощо. Оскільки більшість із названих ознак має взаємодоповнювальний характер, кваліфіковано як складники цілісної системи засобів маркування категорій комунікативного синтаксису.

ЛІНГВІСТИКА. Випуск ХІХ

322

Проаналізовано закономірності кореляції формально-граматичної та комунікативної структур речення. Викінченою слід вважати запропоновану в роботі ієрархію комунікативних категорій, в основу якої покладено різноаспектні критерії. Позитивне враження справляє аналіз структурно-семантичних та функційних виявів теми в сучасній українській мові, з’ясування її морфологічних і синтаксичних особливостей. М. О. Вінтонів окремо розглядає експліцитні та імпліцитні способи вираження теми в структурі речення, з’ясовуючи специфіку їхнього уживання у текстах художнього та публіцистичного стилю. У третьому розділі розділі „Рема в сучасній українській мові: структура, семантика” охарактеризовано основні підходи до аналізу реми в сучасній лінгвістиці.

Напрацьовано формально-семантичні критерії виділення реми в структурі речення, запропоновано комплексну характеристику реми в сучасній українській мові, простежено закономірності й способи реалізації реми в сучасній українській літературній мові. У четвертому розділі „Актуальне членування складного речення”, розвинувши ідею багатоаспектної репрезентації теми та реми на рівні складного речення, автор визначив загальну модель типологічного дослідження складносурядних, складнопідрядних та складних безсполучникових речень. Переконаливими постають коментарі до актуального членування багатокомпонентних складних речень. До позитивних рис рецензованого дослідження слід віднести детальність багаторівневого функціонально-семантичного аналізу теми й реми в структурі складного ускладненого речення з простеженням їхніх ієрархічних семантико-синтаксичних відношень між тематичними та рематичними блоками. Логічно вмотивованим постає розділ 5 „Актуальне членування тексту”, у якому простежено класифікаційні та кваліфікаційні виміри тексту, визначено закономірності тематизації та рематизації тексту, описано рематичні домінанти в тексті, з’ясовано особливості текстової комунікативної компресії. Спираючись на текстотвірні закони розгортання (контамінації) та згортання (компресії), що регулюють тема-ремну організацію висловлення, автор із залученням значного ілюстративного матеріалу демонструє реалізацію цих законів у межах надфразних єдностей. Отже, монографія М. О. Вінтоніва є завершеним науковим дослідженням, являє собою багатоплановий аналіз комунікативних категорій на рівні речення і тексту і спрямована на активізацію розгляду складних питань комунікативного синтаксису.